

Kuşkusuz ütopyacı, çok da geç kalmış bir akımdır bu. Ama çeviri alanındaki üretkenliği ve tutarlılığıyla yazınımıza başyapıtlar kazandırmayı başarmıştır. Tercüme Bürosunun kurulmasıyla yayımlanmaya başlayan dünya klasikleri dizisiyse, hem batı ve doğu kültürlerinin, hem de eski Yunan ve Roma'nın en seçkin yapıtlarıyla zenginleştirmiştir dilimizi. "Beyaz Kitaplar" adıyla anılan bu dizinin, Köy Enstitüler başta olmak üzere birçok yazarımızın gerçekçiliğe yönelişindeki katkısı büyüktür.

Çağdaş Türk yazınının hemen her döneminde, özellikle de 1940'lar-
dan sonra yaratıcı bir işlevi olmuştur çevirinin. Çeviri etkinliği salt bilgi aktarımı düzeyinde kalmamış, gerçekleştirilmek istenen tüm yeniliklerin, başlıca öncü girişimlerin yedek gücünü, kimi zaman da temelini oluşturmuştur. İşte Garip kuşağı ve Fransız şiiri, ya da Varoluşçu felsefeyle Demir Özlü, Ferit Edgü vb. gibi bunaltı yazarları arasındaki ilişkiler! İşte Remzi Kitabevinin Gorki çevirileriyle Orhan Kemal'in hatta Füzûzan'ın gerçekçilik anlayışları! Günümüz Türk şiiri de, büyük ölçüde çeviriyle beslenen bir şiir niteliği taşıyor. Yazılan devrimci şiirlerin çoğunda Lorca'dan Mayakovski'ye, Neruda'dan Ginsberg'e dek, çağımızın önemli şairlerinden izler bulmak olası. Bu da doğal karşılanması gereken, az çok her ülkenin yazınında rastlanan bir durum aslında. Çeviriyle beslenmeyen, dünya kültürüne kapalı bir yazın salt kendi olanaklarıyla gelişemez çünkü; filiz sürüp boy atamaz. Üstelik çeviriyi, bir dilden başka bir dile yapılan bilgi aktarımına da indirgeyemeyiz. Kuşkusuz dillerarasında gerçekleşen bir etkinliktir çeviri. Ama bir yönüyle de geçmişe, eski kültürlerle dönüktür. Yukarda verdiğim Yenidendoğuş ya da İslam felsefesi örneklerinde olduğu gibi, bir yandan geçmişin kalıtını, tarih boyunca insanlığın ortaya koyduğu tüm değerleri artzamanlı düzeyde (diachronique) günümüze taşıırken, öte yandan da eşzamanlı düzeyde (synchronique) ulusal kültürler arasındaki alışverişi sağlar. Böylece, hem çağdaş bir kültür bileşimini, hem de üretilen yeni değerlerin dayanışmasını, birbirlerinden etkilenmelerini kolaylaştırır. En önemlisi de, başta belirttiğim gibi, geçiş dönemindeki bir toplumun kendi dinamiğiyle yaratamadığı kültür dönüşümünü gerçekleştirir. Diyeceğim, her gün biraz daha küçülen dünyamızda çok yönlü bir işlevi vardır çevirinin.

Dilde Çeviri İşlemi

ÖZCAN BAŞKAN

Özet: Dillerin ayrılıkları ve ortaklıkları. Yabancı dil ve anadili bağlantısı. Çeviri işleminin özellikleri. Çevirmenin sorumluluğu. Çevirisi sırasındaki dilsel aksamalar.

Dil düzeyinde yürütülen çeviri işlemi şu bölümlerde ele alınabilir.

I- Tanıtma - Çeviri işleminde bulunan özellikler

II- Değerlendirme - Çeviri konusunda kullanılan ölçüler

III- Eleştirme - Çeviri uygulamasında gözlenen bozukluklar.

I- TANITMA: Çeviri işlemini belirleyen özellikler şu bölüklerde incelenebilir.

- A) Tanım - çeviri işleminin ne olduğu
- B) Çeşit - çeviri işleminin başlıkları
- C) Düzenek - çeviri işlemindeki dilsel birimler

A) **Tanım:** Çeviri olayı şöyle tanımlanabilir. Bir dildeki belli bir parçada, yani *dilce*'de bulunan anlamın, başka bir dildeki belli bir dilcede yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen dilsel bir aktarma işlemi. Her çeviride iki dil söz konusudur: Kendisinden aktarma yapılan *kaynak-dil* ve kendisine aktarma yapılan *erek-dil*. İngilizceden Türkçeye bir çeviride yabancı dil İngilizce kaynak-dil'dir; ama Türkçeden İngilizceye çeviride ise aynı yabancı dil İngilizce bu kez *erek-dil* olur.

B) **Çeşit:** Çeviri türleri şu üç bakımdan öbeklenebilirler: Yön, bağım, uyum.

1- **Yön:** Türkçe açısından alınınca, yabancı dilden Türkçeye yapılan işe *dile-çeviri*, Türkçeden yabancı dile yapılan işe de *dilden-çeviri* denilebilir.

2- **Bağım:** Erek-dil'e yapılan çeviri, kaynak-dil'deki özelliklere şu üç kertede bağımlı olabilir.

a) *Sözcüğüne-çeviri:* Tümcedeki sözcük anlamlarının art arda dizilmesiyle elde edilen türdür. Örneğe, "o kitaplar ki onlar üzerindedir masanın".

b) *Taslağına-çeviri:* Tümcenin genel anlamını yaklaşık olarak vermekle ortaya çıkan türdür. Örneğe, "size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum" yerine yalnızca "teşekkür ederim".

c) *Tümtümüne-çeviri:* Tümcenin anlamını, elden geldiğince dolgun ve eksiksiz biçimde aktarma sonunda ortaya çıkan türdür ve gerçek çeviri de budur.

3- **Uyum:** Kaynak-dil'deki dilce ile erek-dil'deki dilce arasında her zaman tam bir uyum olmayabileceğinden, şu üç tür arasında ayırım yapılabilir.

a) *Çeviri:* Tümcelerdeki anlamın tümtümüne aktarılması ile elde edilen gerçek çeviri örneğidir.

- b) *Uyarlama*: Anlamın, erek-dil'de daha iyi kavranması için çeviri sırasında yapılan eklemeler, çıkarmalar ve değiştirmeler sonucunda ortaya çıkan türdür.
- c) *Yine-yazma*: Kaynak-dil'deki anlamın, tümce tümce ve tıpatıp çevrilmesi yerine, genel anlamı ile ve bir bütün olarak aktarılması, yani yeniden yazılması sonucunda gerçekleşen türdür. Örneğe, gazetelerdeki ve dergilerdeki yabancı haberlerin verilmesinde izlenen yol.

C) **Düzenek**: Çeviri işlemi bir bakıma iki dil arasında uzlaşmayı sağlayan bir "teknik", bir yordam olduğu için, her iki dilin düzenleri arasındaki ayrılıkların ve karşıtlıkların belli bir çatışma doğurması doğaldır. Bu konuda belli başlı iki görüş ayırt edilebilir.

- 1- **Dillerarasında ayrılık**: Toplumların yaşama düzenleri ve dünyayı algılayış biçimleri ayrı ayrı olduğundan, bunları yansıtan sözcüklerin oluşturduğu anlamlar düzeni de başka olmaktadır. Böyle alınırsa, hiçbir dilden bir başkasına çeviri yapma olanağı yoktur denilebilir.
- 2- **Dillerarasında ortalık**: Toplumların yapıtaşı olan "insan" birimi bir tek yaratık türü olduğundan, beyin yapısı ve düşünce biçimleri açısından insanlar ve giderek toplumlar arasında temelde bir ayrılık olmaması gerekir. O halde, çeşitli diller her ne kadar yüzeyde bambaşka görünüyorsa da temel ortak bir insan usunun ürünüdürler. Böylece, her bir dilde anlatılan şeyler, apayrı imiş gibi görünseler de, en dipte aynı yalın kavramlara indirgenebilirler. Bu görüşe göre, bir dilden bir başkasına çeviri yapılması olanaklı ve hatta doğaldır. Sözgelimi, İngilizce bir tümce temelde Türkçede söylenebilecek bir tümcenin yalnızca başka kurallara göre "şifrelenmiş" veya *dürüm*'lenmiş biçimidir. Çeviri sırasında yapılacak şey, yabancı dildeki bir tümceyi o dilin "şifre" veya *düğümleri* kurallarına göre çözüp, böylece açığa çıkan temel ve ortak kavramı bu kez Türkçenin *dürümleme* kurallarına göre yapılmış bir tümce içine uygun biçimde yerleştirmektir.

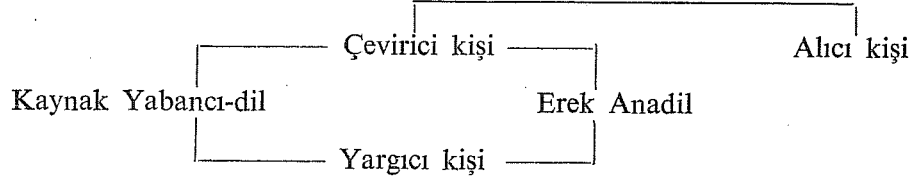
Bu iki görüş arasındaki ayrılık, sözcük / anlam birimleri ve tümce / yapı birimleri arasındaki temel başkalıktan ileri gelmektedir ve her iki

görüş de kendi paylarına geçerli sayılmalıdırlar. Dillerarasındaki sözcük /tümce karşıtlığı şu biçimde oluşmuştur. İnsan dilinin yapıtaşları olan sözcüklerin biçimleri ve anlamları arasındaki bağlantı, rastlantılı ve saymaca olduğundan, aralarında mantıksal bir bağ bir "gerekçe" yoktur. Bu bakımdan *gerekçesiz-birim* olarak adlandırılabilir olan sözcüklerin anlamları ve biçimleri bir bir öğrenilme zorundadırlar. Öte yandan gerekçesiz-birim olan sözcüklerden kurulu olmasına karşın, tümce biriminin bağlantılar örgüsü veya yapısı mantıksal bir biçimde kavranabildiğinden ve öğrenilebildiğinden tümceyi *gerekçeli-birim* olarak adlandırmak yanlış olmasa gerek. Anadilinin "gramer"ini yani *düzenek*'ini kavramış olan bir çocuk hiçbir yeni kural öğrenmeksizin ve yalnızca önceden edindiği tümce gerekçelerine veya kurallarına dayanarak yepyeni tümceler yapabilir veya anlayabilir. Oysa her kavramı, anlam / biçim ikilisinin oluşturduğu somut sözcük birimleri halinde, tüm yaşamı boyunca öğrenmek zorundadır.

Bu duruma göre, bir dildeki mantıksal tümce birimleri, başka dildeki mantıksal tümce birimlerine şu veya bu uyarlamalar yoluyla dönüştürülebilirler. Ama kavramlara gelince, bunlardan ancak (ana, kardeş, güneş, su, bitki, vb.) gibi koşut olanlar çevrilebilirler, öbürleri ise ancak dolaylı olarak yansıtılabilirler. Eğer söz konusu olan dilce, şiir gibi, tümce yapısından bağımsız olarak sözcük bağlantılarına ve çağrışımlarına dayanıyorsa, çevirideki başarı oranının, "olanaksız" ve "olası" arasında göreceli olarak değişeceği açıktır. Çeviri işleminde karşılaşılan bu güçlüğü belirtmek üzere şu gibi sözler ileri sürülmüştür. Çeviricinin, dil metnine "hıyanetlik" eden ve kaynak-dil yapısını yıkıp deviren bir kişi olduğunu belirtmek üzere, İtalyancadaki bir sözcük oyununa dayanan şu tanım çok yaygındır: "traduttore, traditore" veya Türkçesiyle "ha çevirici, ha devirici". Bir başka söz ise, yakışsız kaçsa da şöyle bilinmektedir: "Çeviri kadına benzer-güzelse içten bağlı olmaz, içten bağlıysa güzel olmaz." Kaynak-dildeki parçanın çeviri sonucunda niteliklerinden bir şeyler yitirmesi de şöyle belirtilmiştir: "Çeviri, sevgiliyi peçe üzerinden öpmeye benzer."

II- DEĞERLENDİRME: Çeviri işlemi bir yerde yabancı dil bilgisine dayanan bir yordam olduğu kadar, son çözümde, çeviricinin anadil seçeneklerini kullanması ile belirlenen bir beğeni sorunu olmaktadır. Nitekim, aynı bir yabancı dil parçasının çeşitli biçimlerde anadile çevrilebilmesi de bunu gösterebilir. Bununla birlikte, çeviri işlemi eğer sorumsuz ve başıboş bir girişim olarak kalmayacaksa, öznel izlenimler yerine nesnel ölçütlere göre değerlendirilmesi ve yargılanması doğru olur.

Çeviri işleminin tümü şöyle bir düzelge ile gösterilebilir.

Buna göre, yargıcı kişi, çeviri işlemine yalnızca değerlendirme amacıyla ve ancak denetleyecek oranda girişen bir başka tür çevirmen olmaktadır. Çevirinin başarı oranı ise, çeşitli olasılıklardan örülü şöyle bir düzelgeye göre ölçülebilir.

	Anlam	Biçim
Doğru	Olasılıklar 1,4	
Çarpık	Olasılıklar 2,3	
Düzgün		Olasılıklar 1,3
Aksak		Olasılıklar 2,4

Birinci olasılık başarılı çeviridir; yani kaynak-dil'deki anlam doğru anlaşılmış ve erek-dilde düzgün tümcelerle yansıtılmıştır. İkinci olasılık, başarısız çeviridir; yani anlam çarpık anlaşılmış ve aksak biçimde yansıtılmıştır. Üçüncü olasılık aldatıcı bir çeviridir; yani anlam yanlış anlaşıldığı halde düzgün tümcelerle anlatıldığından, yabancı dildeki parça ile karşılaştırma düşünülmeyebilir. Onun için, bu olasılık en tehlikeli çeviri türü olarak damgalanmalıdır. Dördüncü olasılık ise çetrefil bir çeviridir; yani anlam doğru anlaşıldığı halde anadildeki tümceler bozuktur. Bu dört çeviri kipi ayrıca ikiye indirgenebilir. *Dile-uygun* çevirinin belirgin özelliği "anadil tatma" olarak, *dile-aykırı* çevirinin ayırıcı özelliği de "çeviri tütme" olarak nitelenebilir.

III- ELEŞTİRME: Özellikle Türkiye'de yapılan çeviri uygulamalarına ilişkin eleştiriler şu iki bölümde ele alınabilirler.

- A) Sorumluluk - Çeviricinin eylemi üzerindeki denetim eksikliği,
- B) Aksaklık - Çeviri uygulamasındaki dil bozukluğu.
- A) **Sorumluluk:** Yazılı dilde "çevirmen"lik veya sözlü dilde "dılmaç"lık yapan çevirici kişi genellikle hiçbir belge gereksinmesi duymaksızın çalışabildiği için, sorumluluğu da ancak kendisine karşı olmakta ve bu sorumluluk "özdenetim" gibi kaypak bir ölçüyle sınırlanmaktadır. Basılı yapıtlarda çevirmenin imzası veya *öz-damga'sı* bulunmaktaysa da,

çevirideki aksaklıkları ve yanlışlıkları kendisine iletecek bir denetim düzeni bulunmamaktadır. Hele radyo, televizyon, film çevirileri gibi yüz binlerce, hatta milyonlarca kişiyi ilgilendiren çeviri ürünlerinde bir öz-damga söz konusu olmadığından, çevirmen bir *yok-kişilik* perdesi arkasında, sorumluluktan bağımsız bir biçimde çalışabilmektedir. Ekmeklerin arkasındaki fırın etiketlerinden başlayarak hemen hemen bütün tüketim mallarında belli bir sorumluluk içeren markalar bulunmasına karşın, kamunun geniş kesimlerini ilgilendiren çeviri ürünleri üzerinde hiçbir devlet denetimi olmaması üzerinde durulacak bir nokta olsa gerek.

B) Aksaklık: Kaynak-dil'deki parça doğal biçimde üretilmiş bir dilce olduğu için, o dili kullananlarca kolayca anlaşılmaktadır. Oysa çeviri yapılan erek-dil'deki parça, yapay bir çeviri işlemi sonunda yeniden üretilmiş bir şeydir. Gerek işlemin yapaylığı sonucu ve gerekse aracılık eden insan ögesinin yanlışlara elverişli durumu yüzünden çevirilerde şu iki tür aksaklık görülmektedir.

1- Yanılgı - Bilmeksizin yapılan aksaklıklar

2- Çarpıtı - Bilerek yapılan aksaklıklar.

1- **Yanılgı:** Anadilinde bile bir insanın kimi kez yanlışlıklar yaptığı düşünülürse, yabancı dil gibi, başka bir yaşayış düzenine bağlı olan ve sonradan öğrenilen bir dilde yanlışlıklara düşmenin çok daha büyük bir olasılık taşıyacağı açıktır. İnsan dilinin kendi içinde saklı olan kimi dil tuzakları yüzünden, yeterince özen gösterilmeyen çevirilerde, sözcük anlamıyla ve tümce yapısıyla ilgili şu gibi aksamalar ortaya çıkmaktadır.

a) *Sözcük anlamı:* İnsan usunda belirginleşen kavramlar, karşı yana aktarılabilmek için, duyularla algılanabilen sözlü ve yazılı sözcük birimlerine kenetlenmektedirler. Bu sözcükler fiziksel birer birim olmaları yüzünden duyular aracılığıyla saptanabildikleri halde, kavramlar, insan kafası gibi, içine girilemeyen bir "kapalı kutu" içinde oluşmaları yüzünden, ancak kaypak bir biçimde saptanabilmektedirler. Bu yüzden, bir (iyi) sözcüğünün biçimi keskin olduğu halde, içeriği kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişebilmektedir. Böylece, sözcüklerin puslu ve belirsiz sınırları içerisinde kimi kez ikinci ve üçüncü anlamcıklar da gelişmektedirler. Bir söz-

cük iki ayrı dile aktarılınca kimi kez birine başka, öbürüne başka anlamcıkla geçebilmektedir. Sözgelimi Fransızcadaki (conférence) sözcüğü Türkçeye (konferans, konuşma) anlamıyla, ama İngilizceye (kongre, sempozyum, seminer) anlamıyla geçmiştir. Bu yüzden, İngilizcedeki (conference) sözcüğüne bakarak bir tümceyi (başbakan konferansa gitti) diye çevirmek yanlış olur. Buna benzer bir yanlış, aynı dilin iki kullanışı arasında da görülebilir. Örnekse, (subway) “alt yol” sözcüğü, Amerikancada (tünel, metro) anlamına geldiği halde, *Britanca* denebilecek olan İngiltere İngilizcesinde “yol altı geçidi” anlamına gelmektedir. Onun için, *Britanca* bir metindeki (adam altgeçitten yürüdü gitti) anlamına gelen tümceyi (adam metrodan yürüdü gitti) diye çevirmek yanlış bir iş olur. Bu bakımdan, yukardaki türden tuzaklı sözcüklere *yanıltaç-sözcük* adını vermek yanlış olmasa gerek.

- b) *Tümce yapısı*: İnsan çok uzun tümceleri kulak yoluyla belleğinde tutamadığı için, sözlü dilin tümceleri hiç değilse gündelik konuşmada belli kısalıklarda kalmıştır. Ancak yazı dilinin ortaya çıkmasıyla, uzun bir tümcenin başına dönerek bütünü kavramak olanaklı yola gelince bu kez yazı dilinin tümceleri sözlü dile de aktarılarak uzun tümceler yapılabilmektedir.

İnsan dilindeki tümcelerde bulunan sözcükler katarı, sözlü dildeki zaman veya sürem boyutu içinde de olsa, yazılı dildeki uzam boyutu içinde de olsa çizgisel veya doğrusal bir dizi olarak üretilmektedir. Oysa tümce dizisi içindeki sözcüklerin gerçek bağlantıları böyle (a+b+c+d) biçiminde dizgisel değildir. Özellikle yazı dilinin uzun tümcelerinde, her bir sözcük yalnızca yanındakilerle değil uzaktakilerle de bağlantı içinde bulunmaktadır. Böylece ortaya karmaşık bir cebirsel dizi görünümü çıkmaktadır. Örnekse, (a + [b+c] + [d+e+f] + g + h + [[i+j] + k] + l). Yabancı dilde dengeli bir biçimde kurulmuş olan tümce yapısındaki ayraçlar Türkçeye çeviri sırasında kaldırıldıkları için, eğer Türkçe çeviri parçasında da bu ayraçların gösterdikleri bağlantılar yeniden ve başarılı olarak kurulamazsa o zaman çeviri bir sözcük yığını olmaktadır. Sözgelimi kimi batı dillerinde eril, dişil, cansız olan birimleri göstermek üzere üç türlü üçüncü kişi (o) adılı vardır. Oysa Türkçedeki bir tane ile bu üç bağlantı karşılanmak istenirse o zaman (o onun yanındaki onu değil de ona onu veren onu belirtti) gibi, abartmalı ama kimi Türkçe çevirilerde rasgelenen türden bir örnek ortaya çıkmış olur.

Her dilde, tümce içindeki sözcüklerin karşılıklı bağlantılarını belirtecek yollar geliştirilmiş bulunmaktadır. Noktalama imleri, özellikle virgüller buna iyi bir örnektir. Sözcüklerin kendileri ise ikiye ayrılabilirler. *Yalın -sözcük* denebilecek olanlar yalnızca kendi anlamı içinde kapalı kalan ve “güneş”, “ekmek”, “çocuk”, “okul” türünden sözcüklerdir. *Kenet-sözcük* denebilecek olanlar ise, bu yalın sözcüklerin birbirleriyle olan biçimsel bağlantılarını saptamaktadırlar. Bu kenet-sözcükler de kendi aralarında ikiye ayrılabilirler. Bunlardan *belirgeç* denebilecek olanlar bir başlarına kullanılabilen ve tümcenin mantıksal iskeletini oluşturan “eğer”, “her ne kadar”, “oysa”, “ise”, “için” gibi sözcüklerdir. Adlarına *tutaç* denebilecek olan ötekiler ise, bağımsız birim olarak bulunmayıp, sözcük ekleri olarak kullanılan -nın, -den, -ye, -si gibi birimlerdir. Bu açıdan ele alınınca, herhangi bir tümcenin iki anlamı olduğu görülebilir. *Sözcüksel anlam*, tümcedeki yalın sözcüklerin çekirdek anlamlarının toplamına eşittir. Örnekse, yıldırım + gök + yer + in + söyle + yer + gök + çık + bil. *Yapısal anlam* ise, tümcedeki kenet-sözcüklerin, yani belirgeçlerin ve tutaçların oluşturdukları bağlantılar örgüsünden çıkmaktadır. Örnekse, her ne kadar + in + ten + e + dik + i + n + mek + te + idi + ise + de + den + e + tük + i + in + mek + te + dir. Görüleceği gibi her iki tür anlam da kişiye ipuçları vermekle birlikte, tüm anlam açısından güdükler. Ancak ikisinin birbirlerini bütünlemeleriyle tümcenin eksiksiz anlamı elde edilebilir.

Çeviri açısından ele alınırsa, yabancı bir tümcedeki sözcüklerin anlamları sözlükten çıkarıldığı halde, kenet-sözcük düzeni veya “gramer” denilen *dil-düzen* eği, ancak o yabancı dili öğrenmiş olmakla kavranabilir. Bu bakımdan, eksik bir düzenek bilgisiyle ve yalnız eldeki bir sözlük yardımıyla güvenerek çeviriye kalkılırsa sonucun başarısız olacağı açıktır. Çeviri düzeyine aktarılacak olursa çeviri yanlışları iki öbekte toplanabilir.

- a) Yoksunluk - Yabancı dil açısından bilgi eksikliği.
- b) Beğenisizlik - Anadili açısından yadırgatıcı anlatım.
- a) *Yoksunluk*: Yabancı dildeki kimi sözcüklerin kimi

kez, bilinenden başka anlamları da olmaktadır. Bunları yeterince bilmeyen bir çevirici doğal olarak yanlışlara düşmektedir. Aşağıdaki örneklerin çoğu, İngilizce filmlerin altyazılarından derlenmiştir. “Ladykiller” = “kadın katili”; oysa İngilizcedeki anlamı “uçarı, çapkın”. “Confidence man” = “güvenilir adam”; oysa tam tersine “güvenilmez adam, düzenbaz”. Bunun gibi, “Jodrell Bank” diye bilinen İngiltere’deki bir yer “Jodrell Bankası” diye çevrilmiştir. Gene, “UCLA” yani “Kaliforniya Üniversitesi, Los Angeles Kampusu” olan bir yer “UCLA Üniversitesi” biçiminde var olmayan bir okul olarak aktarılmıştır. Ayrıca, İngilizce şu sözcüklerin, birincileri yanında bir de ikinci olarak verilen anlamları daha bulunmaktadır. “Record” = “kayıt, plak”, “play” = “çalmak, oynamak”, “proofs” = “baskı provaları, kanıtlar”, “ring” = “zil çalması, yüzük”, “port” = “teknelerde iskele tarafı,

liman". Bu anlamcıklardan hangisinin uygun düşeceği, tümce içindeki bağlama göre değil de rasgele saptanırsa o zaman şu gibi aykırı ve hatta gülünç çeviriler ortaya çıkmaktadır. "Konuşmalar kayda geçecek" yerine, geçmiş yüzyıllara uzanan tarihsel bir filmde "plağa alınacak". "İyi piyano çalıyor-sunuz" yerine "piyano oynuyorsunuz,,. "Baskı provalarını okuyoruz" yerine "isbatları okuyoruz". "Bana bir telefon et" yerine "bana bir yüzük ver". "İskele tarafında gemi var" yerine, açık denizlerde bulunulduğu halde "limanda gemi var". Aynı dil yoksunluğu, "Atlantiği bir başına geçti,, haberini "single-handed" sözcüğünü bilmediği için "tek elle geçti" diye çeviren kişide de görülebilir.

b) *Beğenisizlik*: Kimi kez de, yabancı dilin etkisi altında kalınarak Türkçeye uygun düşmeyen çeviri anlatımlarına girilmektedir. Örneğe, "azınlık Türkçesi" olarak, "kimdir?", "bir taksi alalım", "bilsem söyleyecektim"; "züppelik Türkçesi" olarak da, "oh Tanrım", "gitmeliyim", "bu bir soygundur". Buna benzer öbür örnekler ise şöyle sıralanabilir. "İnsan bir gün bakar ki..." yerine "bir gün bakarsınız ki...". "O zaman bu iş çok kötü olacak desene" yerine "bu çok kötü olurdu". Yazımın etkisiyle de birleşen bu gibi beğenisizliklere özellikle "oh, ah" sözcüklerinde rasgelinmektedir. İngilizcedeki sesletimleri "oo, aa" olduğu ve "h" harfleri de okunmadığı halde şöyle çeviriler görülmektedir: "Oh, mister Bravn, fakat bu çok müthiş." Bu yabancı etkinin neden olduğu en büyük ve belki de en tehlikeli beğenisizlik ve sorumsuzluk örneği televizyon çevirilerinde görülmektedir. Türkçede doğal olarak "— mi?" ile kurulan soru tümcesi, ses tonu verilmek istenmektedir. Örneğe, erkek - "gitmek gerek", kadın - "gitmek?".

2- **Çarpılı**: Çeviriyi yapan kişi kimi kez de, kendi eğilimlerine uygun olarak, çeviriyi olması gerekenden epey uzağa götürmektedir. Bu ise, bilerek veya bilinçsizce yapılabilmektedir.

a) *İnançlı*: Çevirmen, yabancı dildeki sözcüklerin karşılığını, kendi dünya görüşünün ulusçu, dinsel veya siyasal olmasına göre değiştirmektedir. Sözelimi aynı bir "king" = "kral" sözcüğünün karşılığı olarak gereksiz yere "hakan, padişah" denebildiği gibi "worker" = "işçi" yerine de "amele, ırgat" denebilmektedir. Böyle bir çeviri biçimi Türkçede ilginç bir tartışmaya da yol açmıştır. Çok saygıdeğer ve tanınmış bir düşünce adamı olan bir çevirmen. Shakespeare'in *Macbeth* piyesini Türkçeye aktarırken kendi insancıl ve halkçı anlayışına uygun olarak, kralı ve kraliçeyi, sıradan insanlar gibi ve Türkçe söylüyorlarmışçasına konuşturmuştur. Buna karşılık, kendisi de bir çevirmen olan değerli bir tiyatro adamı ve eleştirmeni de, Shakespeare'in, çeşitli karakterlere göre ayrı bir biçim ve giderek bu biçime uygun sözcükler kullandığını söyleyerek, Türkçeye çeviri sırasında kullanılan bu gündelik ve akıcı dil içerisinde İngilizce metindeki anlam inceliklerinin ve ayırtılarının yitirildiğini ileri sürmek-

tedir. Hiç kimse tümüyle haklı veya haksız olmayacağına göre, verilecek yargı, son çözümde, kişisel eğilimlere ve yorumlara bağlı olmak zorundadır.

b) *Sapıkça*: Çok seyrek de olsa, bir çevirmen, okuyucu veya dinleyici kitlesini kendince belirgin kimi noktalara yöneltmek amacıyla çevirisini, kaynak-dil'deki örneğe oranla iyice saptırabilir. Eğer eldeki çeviriyi, yabancı dildeki özgün parça ile karşılaştırma olanağı yoksa, böyle bir çarpıtmanın sakatlığı insanın aklına bile gelmeyebilir. Örnek olarak, bir bankanın görevlileri için açılan yabancı dil sınavında bir adayın yaptığı çeviri gösterilebilir. İngilizce parçanın "çarpıtmasız" çevirisi şöyledir:

"Modern sanayinin gelişmesiyle, 18. yüzyıldan başlayarak, işverenlerin ve işçilerin örgütlenmeleri de ilerlemiştir. 16. yüzyılda ücretleri ve çalışma koşullarını devlet saptardı. Devlet aynı zamanda, işçilerin oluşturdukları kurulların, ücretleri ve çalışma koşullarını değiştirmelerine de engel olurdu. Ama, gerek sanayinin ve gerekse işbölümünün gittikçe artan karmaşıklığı sonunda, bu biçimde bir denetim türü de kullanılmaz hale geldi. O günlerin 'bırakınız yapsınlar' ekonomisine uygun olarak koşulların saptanma işi işverenlere bırakıldı."

Oysa, aynı parçanın, yayımlanmadığı için gün ışığına çıkamamış "eğilimli" çevirisi şöyledir:

"16. asırda işçiler ile işverenler arasındaki anlaşmazlıklar bütün şiddeti ile devam ediyordu. İşçilerin birçok hakları ellerinden alınmış ve birçok işler onlar için men edilmişti. Ücretleri gelişigüzel verilmekte olup işçilerin hemen hemen hiçbir hakları yoktu. İşte 16. asırdaki işçiler ile işverenler arasındaki bu kaynaşma hareketleri daha da artmış ve had safhaya gelmişti. Daha sonra işçiler ayaklanmış ve bir araya gelerek yeni topluluklar meydana getirmişlerdi. Kendi hak ve menfaatlarını korumak için bir lider seçmişler ve bugünkü sendikacılığın temellerini atmışlardı."

Gözlemler: Çeviriler genellikle iki amaçla yapılmaktadır. *Kapalı-halka* denebilecek olan türde belli bir konu üzerindeki bilgiler, özel çeviriciler aracılığıyla, sözgelimi bir tecimsel ortaklığın üyelerine ulaştırılmaktadır. *Açık-halkalı* denebilecek olan türde ise, söz konusu bilgiler, yayımlanma yoluyla kamunun yararına sunulmaktadır. Oysa, çevirinin bir de eğitsel yanı bulunmaktadır ki buna hemen hemen hiç değinilmemektedir. Buna göre, bir çevirinin gerçek yararı, başka bir dildeki bilgilerin anadiline aktarıl-

masıyla bitmemektedir. Önemli olan nokta, yabancı dilde bulunup da anadilinde bulunmayan, yepyeni, taptaze, dipdiri kavramların veya kavram ayırtılarının anadilinde yansıtılmasıdır. Böylece, çeviri ürünleri kavram bakımından anadilinde bir zenginleştirme, bir *baylatım* sağlamış olurlar. Bu bakımdan, okullarda yararcılığa yönelik bir yabancı dil öğretimi yanında bir de yabancı kavramlar eğitimi yapılabilse, çoğu kez zaten bilinmekte olan anlam yüklerinin anadile aktarılmasından çok daha yararlı bir iş yapılmış olunur.

Çeviri işleminin bir başka yararı ise, doğrudan doğruya çeviricinin kendisinedir. Çünkü bir dilceyi çevirmek demek, bir yerde, o dilcedeki satırların arasına girmek, o dilcede gizlenmiş anlamlar panayırında gezinmek demektir. Bu işin tadını gönlünce çıkaran kişi ise, dışadönük yapıda sayılan ve duruşma avukatına benzetilen dilmaç'tan çok daha fazla, içedönük yapıda sayılan ve danışma avukatına benzetilen çevirmen olsa gerek. Bu yoldan, bir dilcenin içine derinlemesine girmek olanağı, anadilinin kendisinde de, yabancı dil bilmeksizin sağlanabilir. Sözgelimi, anadilinden -anadiline yapılacak bir *dil-içi çeviri*'de, aynı bir dilce bu kez adına *evirici* denebileceği olan kişinin kendine özgü anlatımıyla tersyüz edilerek yeniden bir anadili parçasına dönüştürülebilir. İnsana düşünce esnekliği sağlaması bakımından ve Türkçe anlatım yöntemi açısından okullarda bu tür çeviriler yaptırılmasının da çok yerinde olacağı yeterince açıktır. Bu *eş-süremlî* türün yanı sıra, tarihsel boyut içerisinde *art-süremlî* türde yapılacak çeviriler, eski metinlerin yeni kuşaklara tanıtılmasında önemli bir işlevde bulunabilirler. Atatürk'ün *Büyük Nutuk*'unu *Söylev* olarak yenileştirme girişimi buna iyi bir örnektir.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir. Çeviri işlemi ve çeviri ürünü ancak belli bir öğretim ve eğitim siyasası içinde değerlendirilirse gerçek bir yarar sağlamış olur. Son çözümde, kamu yararına çalışan çevirici kişinin sorumluluğu büyük olduğu halde, bunun karşısında bir denetleme düzeni bulunmamaktadır. Bugünkü özel girişim piyasasında olduğu gibi, eğer çoğu kez yok-kişilik ardına gizlenerek çeviriler yapılacaksa; eğer çoğu çevirilerde gözlenen saçma sapanlık ve anlaşılmazlık sürdürülecekse; eğer bu yüzden iyi eğitilmiş yurttaşlar bile çeviriden çok kendi anlayışlarından kuşkuya düşüp tedirgin olacaklarsa, o zaman yapılacak şeylerden ilki, her çeviri ürününe, çeviricinin, kendi öz damgasını açıkça eklemesidir. İkincisi ve çok daha önemlisi ise, zırva çeviriler yapılarak boşuna emek harcamak ve harcatmak yerine, sorumluluğun üstlenilerek, yabancı dildeki yapıtların, yine-yazma işlemiyle ve anlaşılır biçimde Türkçeye aktarılmalıdır. Böylece, çevirilerden beklenen yarar, dinleyiciye veya okuyucuya, bozbulanık olmayan bir biçimde ve onurlu bir sorumluluk içinde sağlanmış olacaktır.

Nüvit Özdoğru, "Shakespeare'e Saygı", *Oyun* (tiyatro dergisi), Ağustos 1964, sayı 12

Sabahattin Eyuboğlu, "Shakespeare'e Saygı", *Oyun*, Kasım 1964, sayı 16

Nüvit Özdoğru, "Macbeth Çeviricisine Cevap", *Oyun*, Kasım 1964, sayı 16

Sedat Törel, *Çeviri Sanatı*, Türkçeden İngilizceye, Törel Yayınları, Ankara, 1964

Sedat Törel, *Çeviri Tekniği*, İngilizceden Türkçeye, Törel Yayınları, Ankara 1969

Özcan Başkan, "Filmlerde Altyazı Çevirileri", *Cumhuriyet* gazetesi, 22 Nisan 1972

Özcan Başkan, "Devlet Yabancı-Dil Sınavı", *Milliyet* gazetesi, 22 Mayıs 1970

Özcan Başkan, *Yabancı-Dil Öğretimi*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1969